

Francia–magyar történeti kapcsolatok – középkori mezőben

Tanulmánykötet, konferencia-kiadvány, középkortörténet, francia–magyar összekapcsolódások. Ez lenne kulcsszavakban e kiadvány,¹ melynek fogalom- és vonzásköre látszatra néhány szakmabelit érdekelhet csupán, valamint fél tucatnyi történelemtanárt talán. Lebecsülő, rangfosztó minősítés? Épp ellenkezőleg. Magam – nem lévén történész – köznapias kultúrátörténeti érdeklődésemmel és némi franciás kíváncsisággal vettem kézbe, s mintegy a bevezető tónusú előszó végére föloldódott „érdektelenségem”: lebilincselő érdekességű írások ezek, s nemcsak történészeknek! Vagy, ha lehetne úgy fogalmazni: sajátos nemzetközi politika, „nemzetek” közötti egyetemes kommunikáció, népek és államok vagy államszerűségek terében folyó közvetítések, nyelvi-kulturális, szokásrendi és érdekpolitikai, makro-földrajzi és diplomáciai kapcsolatelemlések kerülnek itt terítékre, melyek révén fölöttébb izgalmas befogadás- és megismerés-történeti dokumentumok mutatkoznak egy-egy, vagy több eltérő nép múltjából. Az akadémiai „Lendület Program” támogatásával a Debreceni Egyetem égisze alatt megjelent kiadványban kortárs francia és magyar kutatók elemzéseiből áll össze e tematikus válogatás a középkori uralkodóházak, európai uralkodói kapcsolatok, a királyi méltóságok párválasztási kényszerei, a korabeli mór vagy viking, frank vagy longobárd népek vándorlásáról és megtelepedéséről, vallások és jelképek, fogalmak és hitek Európájának hétköznapjairól, az Anjou-ház vagy az Árpád-ház rokonsági viszonyrendszeréről, magyar és kelet- vagy közép-európai relációkról, s magáról a középkorkutatás egy aktuális szegmenséről is. A kötet egy sorozat része (Memoria Hungariae 4.), melyet a sorozatszerkesztő *Bárány Attila* gondoz, s egyidejűleg (a picinkét félre is érthető cím: „középkor II.” mintha azt jelezné, hogy két részre osztott lenne a középkortörténeti idő) a frankofón magyar történettudomány egy új irányát is megtestesíti talán. A magyar és francia kutatók közötti kölcsönös érdeklődést igazoló (bár bizonyos legalább egy évszázada, *Ipolyi*

¹ Debreceni Egyetem, 2017., 200 oldal.

Arnold, Szekfű Gyula, Györffy György, vagy Kosáry Domokos által lefektetett érdeklődési főirányra jellemző) közeledés egyik tematikai ága vezetett ugyanakkor ahhoz a sikerhez, mely a középkorászok 2012-es konferenciáján a *Francia–magyar kapcsolatok a középkorban* címen tizennyolc tanulmánnyal megjelentetett köteté is formálódott a Debreceni Egyetem Történeti Intézete jóvoltából, s ennek folytatásaként értékelhető, ennyiben II. a mostani kiadvány. A Lendület Program serkentette alap kutatás (Hungary in Medieval Europe Research Group) révén elnyert támogatás tehát hozzájárult, hogy a 2016-ban Szentendrén megtartott konferencián, majd az ottani tizenöt szakmai előadásból kiválasztott szűkebb körű szerzőgárdával valósuljon meg az önálló kutatási témákra és forrásmunkákra épülő kötet-sorozat újabb opuszának kiadása.²

Mindenesetre nem kell szaktörténésznek lenni ahhoz, hogy két civilizált világ (francia és magyar), két eltérő égtáj (nyugat és kelet), két kulturális örökség (latin és frank, keresztény és más, kelet-európai és német, lengyel és olasz, normann és hun, bizánci és velencei) meg a különböző környezeti-morfológiai-ökológiai-antropogén hatások összehasonlító kutatása akár egy évezred távolából is izgalmas problematikákat kínáljon az érdeklődőnek. Megtalálható ugyanis a könyvben a kultúrák közti párhuzamok sora, kezdve a frankok francia és magyar térségi regnálásától a filológiai, egyháztörténeti, antropológiai, joghistóriai vagy irodalmi kapcsolat-kísérletekig, az Árpád-ház és Bizánc, Buda és a normannok, Luxemburgi Zsigmond vagy Anne de Foix diplomáciai szerepviselkedéséig és „magyar” házasságáig, az epikus irodalom vagy a római jog révén Kézai munkásságában formálódott kölcsönhatásokig egy seregnyi izgalmas részkérdés. Az a jelentés-univerzum, melyet a kötet egésze s a tanulmányok részint egyenként is hordoznak, fényesen illusztrálják a folytonosságot a klerikus-politikus-diplomáciai-udvari írástudó értelmiségi kapcsolatokban, a számos tanulmányban érvényesen hivatkozott *Szűcs Jenő*-i európai rendszerképletben, a mintegy évezredes kontaktust hitelesítve és ennek sokrétűségét bizonyítva. Láthatóvá válik, hogy akár az uralkodóházi kapcsolatok, akár az egyházi jogkövető gyakorlat, akár az idegenekkel szembeni attitűd vagy épp az uralkodó elitre jellemző befogadókészség, interaktivitás, normakövetés kérdései miképpen mutatkoznak az egyes résztanulmányok kérdésköreiben; ugyanakkor a kötet történész irálya nem követi szolgálai sem a korábban már több kezdeményezést túlélő *Köpeczi Béla*, Kosáry Domokos vagy *Benda Kálmán* serkentette frankofón történetkutatási irányt, sem a kortárs mikrotörténeti és

2 A kiadványt jegyző Györkös Attila – Kiss Gergely az előző kötetnek is szakmai gondozói voltak.

társadalom-morfológiai iskola (az ELTE Atelier) vállalását, mégsem csorbul a történettudomány (főképp az újkorász német–osztrák főirány) a frankofón többlettel. Sőt, éppen gazdagszik e középkorász tematikai törekvés révén, mely árnyaltan jelzi a magyar „büvkör” jelenlétét a mediterránium-kutatás, a szakrális és jogtörténeti, vagy poétikai és művészettörténeti kapcsolatok ek-kénti fejlődésében. További árnyalódás nevezhető meg akkor is, ha „csak” a francia-magyar kapcsolattörténetet vesszük szemügyre. Hisz a kötetből előviláglóan minimum kora- vagy pre-középkori kapcsolatokról, egy egész évezred történeti értelmezéséről van szó, miközben a „francia” már akkoriban sem egységes, hanem frank és normann, latin és spanyol, longobárd és kelta, provanszál és zsidó épp olyan vegyességgel volt benne jelen, mint „a” magyar fogalmában, amely további huszonöt történeti szállal kapcsolódik a magyar történet vándorlás-, hódítás- és letelepedés-történetéhez, harcaihoz, uralkodóházi kényszerekhez, alávetettséghez és győzteséghez.

A bevezető, szerkesztői előszót formáló körvonalakat *Kiss Gergely* és *Györkös Attila* tónusaival a kutatástörténeti előzmények nyomán az előadások, a konferencia-szövegek közötti rendteremtő szándék és a fejezet-struktúra indoklása követi, a három elkülönített blokk bemutatásával: az eltérő tárgykörök interdiszciplináris tárgyalása a kapcsolat-változatok első tárgykörében a hadi, a hitbéli és a karoling korszakot követő uralkodói feltételeket idézi föl az ezredforduló-táji bencés törekvések és liturgikus mintaközvetítések környezetében. A második tematikai kör a királytűkrök és a ceremonális, lovagkirályi és „diplomáciai” kapcsolatépítés Nagy Lajos kori, Luxemburgi Zsigmond idei és Valois-Jagelló dinasztikus közeledéséig tartó XIV–XVI. századi közeledéseit veszi szemügyre. A harmadik blokkban a „problémás ceremóniák” vagy „fejedelmi csúcstalálkozók” izgalmas kérdésköre mellett a királyi „tűkör”-képek háttérében felsejlő idegen-nyelvi tudások, névátvételek, személynév-variánsok kulturális és névtörténeti aspektusait, továbbá az eltérő forrásfeltárási anyagok nyomán föl villanó jogtörténeti és politikai modellalkotási kontrasztjait találjuk meg.

Ami a kötet tanulmányairól röviden, kivonatossan elmondható, azt „mérészen” körvonalazom: az első fejezetben *Gálffy László* francia történeti források és emlékezet alapján idézi föl a normann és magyar kalandozások stratégiáit, földrajzi térhatásait, a frank és a *Francia orientalis* jelenlét X–XI. századi egyházi vagy „katonai birodalmi” tudáskincsét a Loire, Párizs, Rouen, Angers, Bordeaux, Limoges vagy Poitiers-vidéki eseményekből (11–23. old.). Bárány Attila mintegy kisebb kötetnyi írása az Árpád-házi házasságok (Kálmán és II. István utáni) időszakának kelet-nyugati kapcsolathálóját, a korszak döntő súlyú dinasztikus mérkőzéseiben a magyar

részvétel jelentőségét tekinti át a bizánci, balkáni, normann, velencei és dalmát térfelfogás politikai eseménytörténeti jelentőségével is illusztrálva (25–71. old.). A magyar uralkodói dinasztia és a Francia Királyság közötti legrégebbi kapcsolathálók szövevényébe vezet *Adrien Quéret-Podesta* írása (73–80. old.), melyben a szentföldi zarándoklatra indulók előtt jó hírnévvel bíró kegyes magyar fogadtatás, a Cluny apátság, Saint Etienne, Angoulême és a Benedek-rendi kolostorok kapcsolati tőkéjének a „monasztikus intézményekkel” kialakult vallási-politikai piacát jellemzi, mintegy mögöttes jelentéstartalomként a szentek kultuszába is szerény betekintést kínálva. E monasztikus diplomáciát gondolatilag folytatja a második előadás-blokk, melyben *Fábián Laura* a királyi bölcsesség, Nagy Lajos kulturális örökségének a királytűkrökre gyakorolt hatása, a *Secretum secretorum* alapján a XIV. század százharminc ismert latin kézirat közötti helye fogalmazódik meg, a Képes Krónika és a latin lovagi erények, tanultság, harcképesség és a békés kultúraépítés kontrasztját kiemelve, finoman megvilágítva a budai műhely és a királyi udvar műveltségvilágának politikai distanciáit az uralkodó ideáltipikus megjelenítésének kívánatossága terén (83–101. old.). E szekció témakörei közé illeszkedik a (talán egyik legkihívóbb) forrástanulmány *Novák Veronika* tárgyválasztásával, aki a késő-középkori uralkodói vendégjárások között Luxemburgi Zsigmond diplomáciai körutazása, 1416-os párizsi látogatása, a különböző udvari szertartások rituális és ceremóniális légyottjainak színpadiasságába, béke- vagy botrány-okozó hatásának, a lovagiasság és az udvar protokolláris szabályrendjének megsértéseibe vagy provokatív átírásába torkolló viselkedésmódok rejtelseibe, a „szuverén diplomácia” személyességeibe vezet be a laikus, az elegáns, a csóró vagy a gáláns tipológiák révén. A fogadások, ajándékok, eseményszervezés, követi respektusok, egyházfői vagy uralkodói csalafintaságok érzékeny rajzolata kiemeli e tanulmányt a kötet szimplább forráselemző és folyamatábrákat kínáló dolgozatai közül (105–125. old.). E dinasztikus jelbeszédék és értékrendi cselek bemutatásainak egyikeként figyelemre érdemes Györkös Attila írása is (127–140. old.), aki a XVI. század eleji diplomácia fókuszába kerülő keresztényi missziót, Foix-i Anna francia grófnő és II. Ulászló házasságához vezető egyéni érdekek, házasságszervezési előjátékok, diplomáciai egyensúlyteremtés, a német birodalom és Velence vagy a balkáni török zúrók között sasszézó lengyel–magyar–cseh–morva–ausztriai fejedelmiség (hovatovább a kialakuló Habsburg-ellenesség) kapcsolathálózati nehézségeit taglalja gazdag narratív forrásanyagok alapján. Írása az érintett dinasztiák közeledésének és a diplomáciai küzdelmek sűrűsödésének látványos lajstroma, ezzel arányosan majdnem fele terjedelemben a rövid bekezdések

és sűrű lábjegyzet-anyag oklevélkészletével. E forráselemző-értelmező tónus jellemzi a harmadik tematikus blokk első írását is, *Sliz Mariann* dolgozatát, aki a francia eredetű *Jolánta* női név eredetkutatási, személynévtári és irodalom-históriai forráskészletét mutatja be a Roland-énektől Árpádházi Boldog Jolánon át Dugonics András „Jóleán, Etelkának leánya” hősnőjéig, a magyar középkortól a félreértett és félremagyarázott változatokig, az Anjou-kori személynévtártól Bárczi Gézáig, nem kevés francia gyökerűnek vélt névvariáns és Szent Margit legendárium-idézet közepette (143–156. old.). A kötet záró írása, *Molnár Péter* kiadós dolgozata a jellegzetes „kérdező tudomány”, problematizáló elemzés mintapéldája, azzal a talányépítési magabiztossággal, mely a forrás és a jelentéshordozó, a hatás és az eredet dilemmáját is megosztja olvasójával: főként Szűcs Jenő és forráskutatásai alapján veti föl a kérdést, miképpen alakul a „nemzeti” szolgaság fogalma Kézai „hun-magyar alkotmánytanában” és az eredendő emberi szabadság elvesztésére ítélt bűnösök francia jobbágyságtörténeti interpretációinak összehasonlításában. A szakirodalmi forráskeresés révén, az összehasonlító (sőt véleménykontrasztok ügkörébe vető) ibériai–francia–német–latin eredetvidékeken tájékozódó dolgozatban nemcsak a jogi státuszproblematika, a személyiség korabeli jogértelmezése, a kiszolgáltatottság anatómiája izgalmas, hanem a mindezekre épülő státusz-olvasatok gondolkodástörténeti analógiái, specifikumai is.

Mindezek mellett és a mondandó, a kapcsolattörténet intimitását is jelző kötet cím-választás jellemzően a kor írástudó és bölcsész értelmiségének kényszerű gesztusát, az aragóniai és languedoci támogatóit alkalmilag elveszítő Peire Vidal trubadúr-költő sorait idézi (1198-ból), melyekből kihallik: „hogy életem mentsem, Magyarföldre menék...”, azaz mecénás-keresőben utazott „életét mentendő” a magyar méltóságok körébe, mint menekülő értelmiségi, keresve a biztos kapcsolatépítés reményét. E célzott üzenet mintegy korunk olvasóját is a befogadás, a megértés, a partnerség, az egymás ismerete felé vezető utak fölfedezésére, költői, nyelvi, intézményes, gazdasági és tudástörténeti partnerségre serkenti.

Györkös Attila – Kiss Gergely (szerk.): «M'en anei en Ongria» – Relations franco-hongroises au Moyen Âge II. („Magyarföldre menék” – Francia–magyar kapcsolatok a középkorban II.) Debreceni Egyetem, 2017., 200 o.

A. Gergely András